

– med drugim – pravo vežbališče za različne hipoteze, med katerimi je poleg zrnja tudi veliko plev. To stanje raziskav je skušal Paul Gleirscher v svoji knjigi povezati v sintetični pregled, pri čemer je optika njegovega pogleda široka, umirjena in uravnotežena. Ker je avtor po izobrazbi in profesiji arheolog, stoji v ospredju povsem razumljivo arheološka podoba obravnavanega časa in prostora. Za ne-arheologa je prav v tem velika vrednost knjige, saj ga ob bogatem slikovnem in kartografskem gradivu na najbolj kompetenten način uvaja in vodi po bogatem koroškem arheološkem gradivu pozne antike in zgodnjega srednjega veka. Njegova slika pri tem, kot rečeno, ni enostransko ozka ampak uravnoteženo široka, saj je izpovednost arheološkega gradiva ves čas povezoval z najnovejšimi ugotovitami historiografskih, umetnostnozgodovinskih, jezikoslovnih in drugih raziskav. Tudi to je pomembna kvaliteta knjige.

Vsebinsko je knjiga razdeljena na šest sklopov-poglavij. Prvo je izrazito historično, napisano prvenstveno na osnovi zgodovinskih (pisanih) virov in literature in nudi pregled noriško-karantanske zgodovine od Dioklecijana do Karla Velikega in njegovih dedičev. Drugo poglavje je namenjeno poselitveni zgodovini koroškega prostora v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku, v kateri je prav tako prihajalo do velikih sprememb v njeni podobi in ki je zelo izpovedna za pomembno vprašanje razmerja med romanskimi staroselci in slovanskimi novoselci. Nič manj zanimivo ni naslednje poglavje "Mrtvi razlagajo", ki prinaša zaključke in opazovanja, pridobljena iz raziskav grobišč in grobnih pridatkov umrlih in ki seveda veliko povedo predvsem o življenju posameznika pa tudi skupnosti. Četrto poglavje je posvečeno razvoju krščanstva in Cerkve, medtem ko peto obravnava sledove slovanskega verovanja, njihovih kultov in svetišč. Tudi tu je omeniti izjemno najdbo, marmornato reliefno glavo s tremi obrazi, ki je širše poznana šele nedolgo tega in je bila najdena v pokopališkem zidu v kraju St. Martin am Silberberg ter prejkone predstavlja slovansko božanstvo Triglav. Knjigo zaključujeta kratek povzetek in seznam literature. Skratka, na knjižni trg smo dobili odlično delo kompetentnega poznavalca.

Peter Štih

Heinz Dopsch, Karl Brunner, Maximilian Weltin, **Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter.** Wien : Ueberreuter, 1999. 620 strani. (Österreichische Geschichte 1122–1278).

Pričujoča knjiga je izšla v okviru velikega projekta "Avstrijska zgodovina", ki ga kot izdajatelj vodi neumorni Herwig Wolfram, profesor srednjeveške zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved na Univerzi na Dunaju in direktor tamkajšnjega Inštituta za avstrijske zgodovinske raziskave. Prvotni cilj projekta je bil v desetih monografskih zvezkih, ki naj bi jih napisalo deset avtorjev, predstaviti avstrijsko zgodovino – se pravi zgodovino današnjega avstrijskega prostora in tisto zgodovino, ki je povezana s pojmom Avstrija in ki je pod Habsburžani dobil povsem novo dimenzijo (Haus Österreich) – od poznoantičnega 4. stoletja pa do najnovejšega časa (1990). S časom in z napredujočim delom, je bil projekt modificiran na način, da sta bila prvotnim desetim zvezkom dodana še dva, ki obravnavata prazgodovinska obdobja in rimsko dobo v avstrijskem prostoru.

Knjiga, ki jo predstavljamo, je že osmi zvezek Avstrijske zgodovine, ki se je tako kot projekt že krepko prevesil v drugo polovico, z dobro perspektivo, da bo v relativno kratkem času tudi zaključen. Dosedaj izšli zvezki so bili posvečeni prazgodovini (*Otto H. Urban, Der lange Weg zur Geschichte, Die Urgeschichte Österreichs*) poznoantični in zgodnjerednjeveški zgodovini (*Herwig Wolfram, Grenzen und Raume, 387–907*), večjemu delu visokega srednjega veka (*Karl Brunner, Herzogtümer und Marken, 907–1156*), koncu srednjega veka (*Alois Niederstätter, Jahrhundert der Mitte, 1400–1522*), 19. stoletju (*Helmut Rumpler, Eine Chance für Mitteleuropa, 1804–1914*), najnovejši dobi (*Ernst Hanisch, Der lange Schatten des Staates, 1890–1990*), ter gospodarski zgodovini (*Roman Sandgruber, Ökonomie und Politik. Wirtschaftsgeschichte*). Projekt naj bi bil zaključen že do konca leta 2002, ko naj bi izšli še preostali trije redni zvezki (*Alois Niederstätter, Die Herrschaft Österreich, 1278–1411; Thomas Winkelbauer, Ständefreiheit und Fürstenmacht, 1522–1699; Karl Vocelka, Glanz und Untergang der höfischen Welt, 1699–1815*) in še eden dopolnilni (*Ekkehard Weber, Limes und Provinzen, Die Geschichte des österreichischen Raumes in der Römerzeit*).

Že od izida prvih dveh knjig, Brunnerjeve leta 1994 in nato Wolframove leta 1995, je dobila Avstrijska zgodovina v očeh strokovne javnosti pomen novega in sodobnega standardnega dela za naslednja desetletja. To, pravzaprav najvišjo oceno, ki si jo takšne projekt lahko želi in za katero so zaslužni predvsem njeni kompetentni in v stroki ugledni avtorji in ki jo je mogoče verificirati tudi s citiranostjo posameznih knjig, so potrdili tudi vsi kasneje izšli zvezki. Pri tem mislim, da ni potrebno posebej poudarjati in izpostavljati pomembnosti in uporabnosti tega projekta tudi za slovensko zgodovinopisje in slovensko zgodovino v celoti. Tu ne gre samo za to, da sta bili avstrijska in slovenska zgodovina dolga stoletja med seboj povezani kot dva siamska dvojčka ali pa dve vezni posodi in da je šlo v marsikaterem pogledu, ki jih tu pač ne moremo elaborirati, za eno in isto oziroma skupno zgodovino, ampak tudi za to, da lahko služi Avstrijska zgodovina slovenskim zgodovinarjem in zgodovinopisju kot izziv in orientir hkrati za podoben in nujno potreben projekt Slovenska zgodovina, ki je zaenkrat še deziderat (v nastajanju).

Če sedaj po teh nekaj splošnih informacijah preidem k v naslovu omenjeni knjigi, je potrebno najprej opozoriti, da ima v nasprotju z dosedanjo prakso namesto enega kar tri avtorje. Odstop od dosedanjega pravila je utemeljil njen prvi avtor Heinz Dopsch, profesor za primerjalno deželno zgodovino na Univerzi v Salzburgu ter avtor in izdajatelj številnih, tudi pri nas dobro poznanih del, ki je napisal tudi veliko večino knjige, z dejstvom, da sta oba soavtorja pač najboljša eksperta na svojem področju in zato najbolj poklicana, da napišeta poglavji, ki se tikata "njunih" področij. Tako je Karl Brunner, profesor za srednjeveško zgodovino in pomožne zgodovinske vede na Univerzi na Dunaju in direktor akademijinega Inštituta za realije srednjega in novega veka v Kremisu ter hkrati tudi že avtor drugega zvezka taiste Avstrijske zgodovine, napisal obsežno (skoraj sto strani dolgo) uvodno poglavje o kulturni in družbeni zgodovini. Maximilian Weltin iz Spodnjeavstrijskega deželnege arhiva v St. Pöltnu, odličen poznavalec srednjeveške zgodovine avstrijskega Podonavja, ki je ob naslonitvi na Otta Brunnerja in njegovo danes že klasično delo *Land und Herrschaft* v celi vrsti razprav "demoniral" običajno predstavo o oblikovanju dežele Avstrije, pa je bil najbolj poklican, da je sliko njenega nastanka sestavil na novo. Prav tako izpod njegovega peresa je poglavje, posvečeno današnji Gradiščanski v visokem srednjem veku.

Kronološko je knjiga zamejena z dvema letnicama, ki imata seveda lahko predvsem orientacijsko in ne absolutno vrednost: 1122 in 1278. Prva se nanaša na sklenitev Wormskega konkordata med cesarjem in papežem, katerega pomen je bil predvsem univerzalen, čeprav je bilo njegove posledice, zvezane s koncem boja za investituro, še kako čutiti tudi v vzhodnoalpskem prostoru. S tem je bolj ekskluzivno povezana druga letnica, ki je z bitko pri Dürnkrotu in smrtjo češkega kralja Otokarja II. Přemysla odprla pod v Podonavje in Vzhodne Alpe Habsburžanom, ki so nato v tem prostoru vladali kar 640 let. Knjiga tako časovno obravnava približno poldrugo stoletje, ki ga je na ravni Cesarstva zaznamovala staufovska dinastija od Friderika I. Barbarosse do Friderika II. in ki spada v drugo polovico tistega obdobja, ki ga običajno imenujemo visoki srednji vek. Prostorsko delo seveda ni moglo biti tako strogo omejeno kot kronološko. Prvič zato, ker prostor današnje Avstrije takrat ni predstavljal nobene politične ali državne celote in drugič zato, ker je bila takratna Avstrija omejena samo na ozemlje ob Donavi. V tem oziru je moralo biti delo fleksibilno do te mere, da je sledilo tedanjim političnim mejam in historičnim danostim ter npr. pri obravnavi oblikovanja dežele in vojvodine Štajerske upoštevali tudi tisti njen "spodnještajerski" del, ki se danes nahaja v Sloveniji in je na jugu segal vse do Save. Dejstvo pač je, da za v knjigi obravnavan prostor v visokem srednjem veku še ni obstajala neka skupna in enotna oznaka; še najbolj ga pokriva pojem "vzhodnoalpski prostor", ki pa zopet predstavlja samo geografsko, ne pa tudi politične celote.

Obravnavani čas v vzhodnoalpskem prostoru pomeni tisto odločilno obdobje v zgodovinskem razvoju, v katerem je prišlo do oblikovanja posameznih struktur na dolgi rok, od katerih so se nekatere ohranile vse do danes. Tu imam v mislih predvsem dežele, ki so se takrat bolj ali manj izoblikovale in na katerih še danes temelji državnost avstrijske zvezne države. Potem ko so se morali 1156 Babenberžani odpovedati vojvodini Bavarski, ni iz mejne grofije Avstrije nastala samo vojvodina, ampak tudi dežela. Podoben cilj so dosegli v poznem 12. stoletju v marki ob Muri (Karantanski marki) tamkajšnji mejni grofje Otokarji iz Steyerja ter ustvarili deželo in vojvodino, ki je po njih dobila ime Štajerska. Na Tirolskem je ob koncu obravnavanega obdobja tamkajšnji knez, goriško-tirolski grof Majnhard II., uspešno uresničeval svoje sanje o lastni deželi; nekaj, kar je imel pred očmi tudi koroški vojvoda Bernhard Spanheimski, ki pa dalje od tega, da se je samozavestno imenoval deželni knez, *princeps terrae*, ni prišel. Podoben cilj so na svojih "gospodstvih in teritorijih" zasledovali tudi salzburški nadškofje in nenazadnje je tudi za Kranjsko, ki v knjigi na žalost ni posebej obravnavana, veljal znameniti stavek Otta Brunnerja "Mark ist werdendes

Land” in kjer je prav v 13. stoletju prišlo do prvih poskusov uveljavitve deželno knežje oblasti in povezo-
vanja plemstva na deželni ravni.

Do podobnih daljnosežnih strukturnih sprememb je prišlo v 12. in 13. stoletju tudi v družbi in gospodarstvu. Najbolj opazno spremembo je predstavljal nastanek mest in meščanstva kot nove družbene skupine in ekonomske sile. Oboje je v temelju spremenilo tradicionalno agrarno fevdalno družbo, ki je živela v precej uniformirani mreži cerkvenih in posvetnih zemljiških gospodstev, znotraj katerih je živelo skorajda vse prebivalstvo, vključno s plemstvom. Z nastankom mest in hitro napredujočo kolonizacijo, ki je z novopridobljeno obdelovalno zemljo in novimi vasmi ustvarjala za življenje primerno okolje, je novo podobo dobivala tudi kulturna krajina, ki se v naslednjih stoletjih nato ni več bistveno spreminjala. Do velikih sprememb pa je prihajalo tudi na podeželju. Kmečko prebivalstvo, ki je bilo po svojem pravnem položaju in odvisnosti (ne-svobodi) od gospoda zelo diferencirano, se je začelo izenačevati v bolj ali manj enoten družbeni stan podložnikov. Oblikovanje dežel, ki je bilo v veliki meri rezultat skupnega delovanja in interesa deželnega kneza in deželnega plemstva pa je ustvarilo tudi “novo plemstvo”. To se je v veliki meri izoblikovalo iz povzpeticov iz vrst ministerialnega plemstva in je predstavljalo vse do začetka 20. stoletja dominirajoči politični razred.

To so bili, ob še številnih drugih stvareh, temeljni procesi, ki so se odvijali v vzhodnoalpskem prostoru v visokem srednjem veku. Za njih je značilno, da so se prepletali med seboj in tudi, da so istočasno potekali na različnih nivojih – od državnega, preko regionalnega do lokalnega – tako, da vse skupaj bolj spominja na zapleten klobčič, kot pa na neko urejeno in jasno pregledno zadevo. Pred avtorje se je tako postavljala nič kaj preprosta naloga, kako ta klobčič predstaviti bralcu na način, da bo videl posamezne segmente in prepletano celoto hkrati. Glavni avtor Heinz Dopsch, ki je moral knjigo tudi vsebinsko koncipirati, se je problemu približal na način, da je ponudil takorekoč dvojni pogled na eno in isto dogajanje. Eden je bolj “ptičji” in obravnava vzhodnoalpski prostor znotraj štaufovskega cesarstva. V njegovem ospredju je tako v prvi vrsti razmerje med vladarjem in knezi vzhodnoalpskega prostora. Temu pogledu je namenjenih skoraj sto strani knjige in na njih lahko spremljamo visoke politične igre na ravni cesarstva, kjer je npr. šlo za takšne stvari, kot je bila poravnava med Štaufovci in Welfi, ki je posledično 1156 pripeljala do “manjšega privilegija” in povzdiga Avstrije v vojvodino, za umor kralja Filipa Švabskega 1208, ki je pristrigel Andeškimi peruti v trenutku, ko so se jim prvič resneje pokazale možnosti ustvariti si v Alpah svojo “gorsko” kneževino, ali pa za neuresničen načrt iz 1245 o povzdigu Babenberžana Friderika II. v kralja in njegovih teritorijev (Avstrija, Štajerska, Kranjska) v kraljestvo znotraj cesarstva.

Drugi pogled na vzhodnoalpski prostor je bolj “žabji” in poskuša na posamezne stvari gledati bolj od spodaj oziroma od znotraj. V njegovem vizirju so posamezni politično in gospostveno organizirani teritoriji v obravnavanem prostoru, katerih razvoj nato spremljamo na več kot dvestotih straneh. V središču tega osrednjega poglavja knjige je seveda oblikovanje posameznih dežel, ki ga tu nima smisla povzemati in je bilo zgolj ilustrativno označeno že zgoraj. Bistveno pri tem poglavju in pogledu je, da skuša nastanek posameznih dežel razumeti in razložiti iz novega temeljnega spoznanja, ki se je ob recepciji Otta Brunnerja izoblikovalo Maximilianu Weltinu v njegovih raziskavah nastanka dežele Avstrije. To spoznanje razume deželo kot zvezo oseb, *Personenverband*, ki se oblikuje in funkcionira na osnovi konsenza med deželnim knezom in plemstvom, ne pa na osnovi njunega permanentnega konflikta, kot je mislilo še polpreteklo zgodovinopisje. Zaradi različnosti, posebnosti in tudi individualnosti v historični situaciji in razvoju posameznih dežel, je ta novi pogled prišel najbolj do izraza pri obravnavi deželnega razvoja Avstrije in Štajerske, pri ostalih nekoliko manj.

Če odmislimo skoraj stopetdeset strani obsežen dodatek na koncu z opombami, seznamoma virov in literature, registrom ipd., knjigo zaključuje poglavje o epohi češkega kralja Otokarja II. Přemysla, ki je uspel v tretji četrtini 13. stoletja za kratek čas združiti pod svoje žezlo večino kasnejših habsburških dednih dežel (Obe Avstriji, Štajerska, Koroška, Kranjska) in zavladati na prostoru od zgornje Labe in Odre pa do severnega Jadrana. S te, in samo s te ozemeljske perspektive deluje njegova državna in oblastna tvorba kot predhodnica habsburške podonavske monarhije. Otokar je bil prvi kralj, ki je vladal v velikem delu vzhodnoalpskega prostora in kateremu je negativno podobo tujega vladarja naslikalo šele (pro)habsburško zgodovinopisje. Ironično pri tem je, da je taisto zgodovinopisje označilo za “avstrijski *interregnum*” prav obdobje, ko je prvi knez s kraljevskim naslovom vladal v vzhodnoalpskem prostoru.

V celoti gledano je knjiga predvsem sprehod skozi politično zgodovino vzhodnoalpskega prostora v drugi polovici visokega srednjega veka, pri čemer s tem širokim pojmom razumem tudi ustavno-(u)pravno,

teritorialno in deželno zgodovino, nekoliko manj pozornosti je posvečeno ekonomski in po mojem mnenju zlasti premalo družbeni zgodovini: meščanom npr. ni namenjeno niti podpoglavje, v katerih je sicer skromno (v obsegu ene do treh strani) predstavljeno plemstvo, kmetje, Judje in ženske. Neglede na to pa je knjiga *Die Länder und das Reich* povsem na nivoju visokih meril, uveljavljenih v projektu Avstrijska zgodovina. Z njo smo dobili še eno standardno delo, s katerim avstrijsko zgodovinopisje, tako kot s celotnim projektom, potrjuje svoj visoki ugled.

Peter Štih

A Mura mente és a trianoni békeszerződés/Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba. Lendava, 2000. 211 strani. (Lendavski zvezki/Lendvai fuzetek ; 17).

Leta 1997 je ista založba objavila knjigo *Tiborja Zsige* Od Prekmurja do Trianona (prim. ZČ 1997, št. 3, letnik 51), ki je polna napak in tehnično-dokumentarno neznanstvena. Ker sem z osmimi nadaljevanji in več posameznimi članki o knjigi v soboškem Vestniku ter drugod zbudil precej polemičnih odzivov, so lendavski Madžari sklicali 20. novembra 1998 "posvetovanje ... katerega cilj je bil vzbuditi za zahodno-panonski prostor itak značilno vzajemno zaupanje" (iz Predgovora, 7). V zborniku, ki ga predstavljamo, je zastopanih 14 avtorjev in le dve sta Slovenki (Metka Fujs in Marija Kozar-Mukič) in še od teh ena živi in dela v Sombotelu. Zakaj ni več Slovencev ni pojasnjeno. Nekateri referati so poslovenjeni v celoti, nekateri pa le delno. Poudarjam pa, da je prevod slab, mestoma zelo slab in celó nápačen, ker vsebuje besede in stavke, ki jih v izvorniku ni, npr. ... so želele južnoslovanske republike in Češkoslovaška ustvariti neposredni geografski, t. i. slovanski koridor" (3) – pred 1929! (Lektor za slovenski tekst dr. Elizabeta Bernjak.) Tudi lektor bi bil moral – poleg pravilnega jezika – obvladati prekmursko kulturno okolje, predvsem starejši in sodobni tisk: koledarje, časnike, časopise. Tako pa se je dogodilo, da najdemo, smešno, ko bi ne bilo žalostno, v prevodu dolgega referata samega urednika zbornika tak nesmisel: "op. 4.) Jože (tako se ni niti sam pisal, niti ga je kdo drug pisal /op. V.N./) Klekl: Prevod (čigav? Kleklov?) iz edicije Jezusovo srce iz leta 1938 ... " Imamo Škafarjevo Bibliografijo prekmurskih tiskov, kjer so ob knjigah našete tudi vse druge edicije – toda s takim imenom je ne najdemo. Če pogledamo v izvornik, najdemo na str. 35 zbornika ta neobstoječi nesmisel v madžarščini takole: "Fortudítás a Jézus Szive 1938. évi kiadványból ... " Kdor je poznal razmere, ker jim je med madžarsko zasedbo Prekmurja 1941–1943 bil priča, ve, da so vsi ti "znanstveniki" od T. Zsige dalje imeli isti "zanesljivi vir" v svojem predniku, profesorju soboške gimnazije, ki je površnim dijakom dal prevajati naše slovenske spise, jim samovoljno določal naslove, pod katerimi jih zdaj hrani Županijski arhiv v Sombotelu, od koder ga njegovi nasledniki nekritično prepisujejo in celo tiskajo pod znanstvenim videzom. Poznavalec namreč ugane, da je to v prekmurščini tiskani Kalendar Srca Jezušovoga za leto 1938 in v njem neki Kleklov spis, katerega naslov ni naveden v tej opombi, ker ga najbrž tudi "prevod" nima.

Predaleč bi nas vedlo, ko bi hoteli naštetii vse pomanjkljivosti v opombah, ki so dokumentacija, s katero dokažemo, od kod je pisec vzel nek podatek ali trditev. Tako npr. je večkrat le omenjeno ime nekega avtorja, brez naslova spisa, mesta, kjer je bil objavljen in strani, na katerih je navedena trditev. Pri nekaterih prevodih referatov, npr. J. Parádi, Nadzor meje ob Muri ... v zelo skrajšani obliki ni navedena nobena opomba; toda prevodi so pač namenjeni madžarščine nevedčim bralcem, ki imajo pravico do navedbe dokumentacije. Tako je tudi pri prevodu naslednjega referata (J. Suba) in pri vseh sledečih referatih – do konca knjige. Táko ravnanje je nerazumljivo.

Prav tako je posledica nemarnega uredniškega, lektorskega in korektorskega dela (bolje nedela), da so v slovenskem besedilu z malo začetnico pisana imena narodov, posebno Slovencev, in pokrajin: Prekmurje celo v naslovih knjig (str. 33, op. 2; Slovencev str. 64 v naslovu! Itn.). Rokopis se zamenjuje s knjigo, ki je ni: na str. 52 je naveden Kleklov madžarski rokopis v Arhivu županije Vas (op. 6), nekaj vrst više pa se ta spis kar trikrat označuje z "v svoji knjigi", "v tej knjigi", "V knjigi". Da zamenjujejo osebna (krstna) imena, smo grajali že pri Zsigi, toda tu je spet "Štefan Baša" namesto Ivan (str. 54). O "županijskem škofu" (str. 53) tu prvič beremo, prav tako je napačno "škofovski arhiv" na str. 62, namesto škofijski arhiv, ker je last škofije in vsebuje gradivo o njej, ne pa last škofa z njegovimi spisi.